

OSMANLI DÖNEMİNDE BURSA'DA EYTÂM KESELERİ

*Cafer ÇİFTÇİ**

ÖZET

Yetim kelimesi, babası ölmüş ve henüz bülûğ çağına gelmemiş çocuklar için kullanılmaktadır. Osmanlı'da eytâm keseleri ise, yetimlere miras yoluyla kalan menkul ve gayri menkul malların, vasileri tarafından işletilmesi ve elde edilen gelire, bu şahısların ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla oluşturulan kurumlardır. Yetimler reşit olduklarında bu keseler fesh edilmekte ve miras olarak kalan mallar kendilerine şahitler huzurunda teslim edilmektedir. Bu çalışmada, Bursa kadı sicilleri içerisinde yer alan, yetim keseleri ile ilgili muhasebe kayıtlarından elde edilen bilgiler sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Eytâm Keseleri, Yetim, Vasî, Bursa, Osmanlı.

ABSTRACT

Orphan Funds in Bursa During the Ottoman Period

The word orphan is used for the children whose father have died and who have not attained the age of puberty yet. In the Ottoman, the orphan funds are the organizations established with the aim of management of the movable and immovable goods by their guardians, such goods having been transferred to the orphans via the inheritance as well as covering the demands of the said persons with the income earned. Once the orphans become adults these funds are abolished and the inherited goods are delivered to them before the witness. In this study, the information taken from the finance records concerning the orphan funds within the judicial registers of Bursa is presented.

Key Words: Orphan Funds, Orphan, Guardian, Bursa, Ottoman.

* Dr.; Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

Giriş

Yalnız, tek anlamında olan yetim kelimesi, babasını kaybetmiş ve henüz bülûğ çağına gelmemiş çocuklar için kullanılmaktadır. Osmanlı toplumunda yetim kalmış çocukları koruma altına alma, onlara yardım etme ve şefkat gösterme, riâyet edilmeye çalışılan en önemli ahlakî değerlerdendir. Bu değerlerin özü ise, Türk kültürü ve İslâm inancından gelmektedir. Kur'an-ı Kerim içerisinde geçen birçok âyet ile, yetimlere nasıl davranmak gerektiği yükümlülük altına alınmıştır. Özellikle bu âyetlerden bir tanesi, Osmanlı döneminde yetimler için oluşturulan keselerin gerekçesi gibi gözükmektedir. Nisâ süresinin 6. âyetinde; “Yetimleri evlenme çağına varıncaya kadar gözetip deneyin. Akılca olgunlaştıklarını görürseniz mallarını kendilerine teslim edin. Büyüyünce ellerine alacakları düşüncesiyle o malları israfla çarçur etmeyin, tüketmeyin. İhtiyacı olmayan veli, yetim malına tenezzül etmesin. Muhtaç olan ise meşru surette, ihtiyaç ve emeğine uygun olarak yararlansın. Onlara mallarını teslim ettiğinizde bunu şahitlerle tespit ettirin. Allah hesap sorandır ve Onun hesap sorması kâfidir” şeklinde ifadeler vardır.

Osmanlı'da yetimlerin ihtiyaçlarını karşılamak için çok sayıda vakıf ve kurum meydana getirilmiştir. Hayırsever birçok insan, kurdukları vakıflar ile toplum içerisinde bulunan yetim çocukların eğitimi, bakımı ve giydirilmesi için fonlar ayırmışlardır. Vakıf muhasebe kayıtlarında bu harcamalar, alanlarına göre; *be cihet-i melbusât-ı eytâm*, *be cihet-i eytâm-ı muallimhâne* gibi ifâdelerle kaydedilmektedir. Bursa'da Hoca Ömer vakfının harcamaları içerisinde, *harc-ı melbusât-ı eytâm-ı mekteb* ifâdesi ile, senelik 972 akçanın tahsis edildiği görülmektedir (*Bursa Şer'îye Sicilleri*, A-124, 25a). 1502 senesinde Hundi Hatun Bursa'da bir vakfiye hazırlamış ve bu vakfiyesinde, Bursa'da Ulucami'nin doğusunda bina eylediği Dâru't-Ta'lim'de yetimlere ve fakir çocuklara Kur'an-ı Kerim'in, namaz usullerinin ve ibadet şekillerinin öğretilmesini şart eylemiştir. Bu mektebin idaresi için de gelir getiren bazı köy ve binalar vakfeylemiştir (Kepecioğlu, 4520, 24). Bursa'da Veled-i Bâzârgân vakfı aynı şekilde, muallimhânedeki okuyan yetimler için, günlük 2 akça tahsis etmiştir (*Bursa Şer'îye Sicilleri*, A-190, 127a). Abide Hatun adlı bir kadın, 1616 yılında Bursa'da Yeni Kaplıca yakınında, bir pınarı, bir su kuyusunu ve iki havuzu hâvi köşklü bahçesini, emlak ve arazisini ve bir mushaf-ı şerîfi vakfeylemiştir. Hasıl olacak akçadan her sene Ramazan bayramında yetim ve dullara melbûsât için 4.000 akçe verilmesini şart etmiştir (Kepecioğlu, 4519, 47).

Bunların yanı sıra devlet hazinesinin giderleri içerisinde yetimlere ayrılmış ödenekler bulunduğu, kapıkulu süvarilerinin de öldükleri zaman küçük yaşta babasız kalabilecek oğulları için yetim keseleri oluşturdukları bilinmektedir. Bu keselerde bulunan paralardan küçük yaştaki oğlana yevmiye verilir ve ilgili yetim yetiştikten sonra şahitlerle süvari oğlu

olduğunu ispat ederek bölüğe alınır. Örneğin, garip yiğitler bölümünde kethüda olup fevt olan Behram adlı şahsın, Ahmed ve Osman adında iki nefer oğlu olup büyük oğlu Ahmed on akçe ile sol garip yiğitler bölümüne görevlendirilmiş, küçük oğlu Osman'a ise, eytâm akçası verilmesi karara bağlanmıştır. Aynı şekilde 1572-1573 senesine ait bir hükümde; sipahi oğlanlarından 138. bölükte günlük 18 akça ulûfeye mutasarrıf olan Cafer Kraçova'nın ölmesi nedeniyle, dört oğlu yetim kaldığından, yetimler için tayin olunan akçadan yetimlere günlük birer akça ulûfe tayin edilmesi ve aydan aya verilmesi emredilmektedir (Uzunçarşılı, 1988).

Bursa'da Eytâm Keseleri ve Vasîlik

Osmanlı'da yetimler için oluşturulan kurumlara yönelik giriş kısmında verilen kısa örneklerden sonra, çalışmanın asıl konusunu oluşturan yetim keseleri hakkında bilgi verebiliriz. Osmanlı toplumunda, yetimlere miras yoluyla kalan menkul ve gayri menkul malların, vasîleri tarafından işletilmesi ve sermayenin kontrol altına alınarak elde edilen gelirin, bu şahısların ihtiyaçlarının karşılanması için harcanması, reşit olduklarında ise mallarının kendilerine teslim edilmesi için oluşturulan kurumlara, eytâm keseleri adı verilmektedir. Bu keseler iki şekilde oluşturulmakta idi. Birincisi; bir babanın vefât etmeden önce bir vasîyi, miras işlerini hal ya da reşit olmayan çocuklarının veya torunlarının mal varlığını idare ile vazifelendirmesi ve bunu kadı önünde ikrâr etmesi ile meydana getirilirdi. İkincisi ise; babası tarafından vasî tayin edilmeyip de küçük yaşta yetim kalan bir çocuk için, kalan mirasa yönelik kadı tarafından vasî tayini ile kesenin oluşturulmasıdır. Kadılar bu gibi durumlarda, doğrudan sorumluluk altında idiler. Osmanlı kadısının vefât edenin terekesine el koyup müdahale etmesine ve tespit edilen değerler üzerinden mirasçılarının hissesini tayin edip tevzi etmesine birkaç durum sebep olabilmekte idi (Özdeğer, 1988). Bu durumlardan bir tanesi de belirttiğimiz gibi, vefât eden kişinin küçük yaşta çocuğunun bulunması ve bu çocuğa kalan hissenin tespit edilerek vasî tayin edilmesidir.

Vasî olan kişinin ve mirasçılarının ilk işi, yetim kesesinin asıl sermayesinin oluşturulmasından önce, vefât eden şahsın terekesinden techîz ve tekfîn masraflarını çıkartıp sarf etmektir. 1601 senesinde Bursa'da Veli Şemseddin mahallesinde oturan Nuh Çelebi bin El-hâcc Murad adlı kişi, mahkemede Ramazan bin Nurullah huzurunda şöyle ikrâr etmektedir; *“Ramazan benim ve sâir karındaşlarımın mülkünün vasî-i şer'isi olup, babam Murad'ın techîz ve tekfîn ve sâir levâzımına 32.000 atık akça harç etmiştir, zikr olunan 32.000 akçayı babamın zimemnâsındaki akçalarından havale ettim”*. Böylece Nuh Çelebi, kendisi veya vasîsi hakkında ileride bu paranın harcanması nedeniyle ortaya çıkabilecek bir sorunu engellemiş ve bu

durumu mahkemede kayıt altına aldırıştır (*Bursa Şer'îye Sicilleri*, B-154, 24b).

Techîz ve tekfîn masraf ve muâmelesinden sonra, vefât eden şahsın borcu varsa, alacaklı olan kişilere bu borçlar ödenirdi. Ancak borcun terekeyi aşması durumunda, vârisler bu borç için bir şey vermeye mecbur değillerdi. Örneğin, 1489 senesinde Bursa'da Hoca Enbiyâ mahallesinde tâcir Seyyid Fahreddin Eş-Şirvanî vefât etmiş, arkasında bıraktığı terekesinden tüm harcamalar çıktıktan sonra geriye 9.894 akça nakit kalmıştır. Bu para emine teslim olduktan sonra, vasî ve eminin bilgisi dahilinde bezzazis-tancılara konmuştur. Ancak ölenin borcu olduğundan, terekenin tamamının borç verene verilmesi hükm-i hümayûnla bildirilmiştir (Özdeğer, 1988).

Terekeden borcun ödenmesi ve tüm gerekli harcamalardan sonra, vefât edenin vasiyeti veya *kadının* hükmü doğrultusunda, geriye kalan menkul veya gayri menkul miras için, kese kurma işlemi kadı huzurunda gerçekleştirilirdi. Mirasın taksimi ve bu taksimin tespiti için gerekli olan kişilerin de bulunduğu bu ortamda, yetimler için kese kurma işlemi gerçekleştirildikten sonra, artık kesenin işletimi için tek uhdesi yetimlerin vasîsi olmakta idi (*Bursa Şer'îye Sicilleri*, A-190, 157a).

Vasîler, yetimlere ait malların hukukî açıdan özel korumaya alınması amacıyla oluşturulan eytâm keselerinin yöneticisidirler. Osmanlı toplumunda fıkıh nazariyesine göre, her Müslüman son arzusu olarak bir vasîyi; miras işlerini hal için görevlendirebilir, ya da reşit olmayan çocuklarının veya torunlarının mal varlığını idare ile vazifelendirebilirdi (Schacht, 1986). Ölen kişinin hayatta iken tâyin ettiği vasîye; *vasî-i muhtâr* ifadesi kullanılırdı (*Bursa Şer'îye Sicilleri*, A-83, 56a). Seçilmiş vasî anlamına gelen bu kişinin göreve getirilmesi, *be ma'rifet-i nâzır ve cemâat-i mahalle* ile de gerçekleştirilebilirdi (*Bursa Şer'îye Sicilleri*, A-190, 157a). Yetimler için kadı tarafından tâyin edilen vasîye ise; *vasî-i mansûb* ifadesi kullanılır ve bu kişiler kayıtlarda, *el-vasî an kibel-i şer'* şeklinde gösterilirdi (*Bursa Şer'îye Sicilleri*, A-136, 19b, B-154, 13a).

Kayıtlarda vasîlere ait isimlerin yanında; *hacı, seyyid, çelebi, mevlânâ, hoca* gibi unvanlar bulunmaktadır. Bu durum vasîlik görevinin, güvenilir ve layıkıyla yerine getirebilir insanlara vermeye çalışıldığını göstermektedir. Vasîlerin içerisinde cinsiyeti kadın olanlar da bulunabilmekte idi. Merhûm el-hâcc Mustafa'nın oğlu Ali için oluşturulan ve 236.231 akçalık sermayesi bulunan kesenin, 1582-1583 yılları arasında vasîyesi Vefâdâr Hatun adlı bir kadındır (*Bursa Şer'îye Sicilleri*, A-124, 23a).

Vesâyet bilhassa yetîme yabancı olan kişilerle velâyetin yürütülmesi hali idi. Ancak bu durumun her zaman uygulanması mecburiyeti de yoktu. Ölen bir erkeğin hanımı da, küçük yaşta çocukları için vasîye olabilmekte idi. Örneğin, 1489 senesinde Bursa'da Hoca Enbiyâ mahallesinde oturan Kebabçı Alî bin Mustafa adlı şahıs vefât etmiş ve küçük çocuklarına zevcesi

Zeyneb vasîye olmuştur (Özdeğer, 1988). Aynı şekilde 1601 senesinde, Bursa'da Selçuk Hatun mahallesinde vefât eden Alî Çelebi ibn-i Mustafa'nın oğlu Mustafa adlı sagîre, annesi Fatma binti Mehmed adlı kadın vasîye olmuştur (*Bursa Şer'îye Sicilleri*, B-154, 15a).

Yetîm malına vasî olmak çok ağır bir mesuliyet gerektirmekte idi. Çoğu kez vasîler, ölen kişilerin yakınları ile, miras yüzünden problemler yaşamaktaydılar. Örneğin, Bursa'da Koca Nâib mahallesinde sakin iken vefât eden Cafer bin Abdullah'ın, zevcesi Fatma binti Bostan adlı kadın, kocasının mirasından kendisine düşmekte olan parayı almak için dava açmıştır. Fatma hanımın isteği üzerine mahkeme 1601 senesinde davayı karara bağlamak için ilgili kişilerin katılımıyla toplanmıştır. Yapılan duruşmaya Fatma hanımın vekîli, büyük çocukları ve küçük yaştaki çocuklarının vasîsi katılmıştır. Yapılan mahkeme sonucunda, Fatma hanımın isteği karara bağlanmış; buna göre Fatma bin Bostan adlı kadın, vasî El-hâcc Mehmed ve mirasçıların ellerinden 21.259 akçayı alıp, kabz edip kendisine düşen hisse ile ilgili davadan vazgeçmiştir. Fatma hanım, ileride bu konu ile ilgili kendisine açılacak bir davaya karşı, mahkeme kararını içeren bir belgeyi de almıştır (*Bursa Şer'îye Sicilleri*, B-154, 6b). Bir başka vesikada, Fatma hanımın yine kocasından kalan muhalefât içerisinde yer alan, *bir altın zerre ve bir kutnî kaftan ve iki devhavî kadife yasdık ve bazı esbab* için dava açtığı görülmektedir. Davaya yukarıda belirtilen aynı şahıslar katılmış ve duruşma sonucu Fatma hanım istediklerini almıştır (*Bursa Şer'îye Sicilleri*, B-154, 8b). Bu konu ile ilgili diğer bir vesikada ise, Fatma hanımın yine kocasından kalan muhalefât içerisinde yer alan, Kemal bin Alî bağına mahdûd olan ve Salih nâm kimesne ile müşterek olduğu bilinen bağın hisselerini Mustafa'ya 3.000 fidda Osmanî akçaya bey'-i bâtla sattığı ve parasını aldığı, bu durumu da davayla ilgili mirasçılar ve onların vekilleri huzurunda tasdik ettirdiği görülmektedir (*Bursa Şer'îye Sicilleri*, B-154, 11a).

Bir başka kayıta Hüseyin bin Yusuf adlı bir kişinin mahkemede, Bursa'da Doğan Bey mahallesi sakinlerinden olup vefat eden Hacı Nasuh'un, Tur Alî ve Ümmü Hanî adlı sagîrlere vasî-i muhtâr olan Es-seyyid Mehmed bin Es-seyyid Cafer adlı kişiyi dava ettiği görülmektedir. Hüseyin bin Yusuf, adı geçen sagîrlerden Tur Alî'nin vefat ettiğini ve bu sagîrin kendi emmisinin oğlu olduğunu belirtmekte ve verâsetinin kendisine ve merhûm Tur Alî'nin kız karındaşı Ümmühanî'ye ve vâlidesi Aişe Hatuna münhasır olduğunu söylemektedir. Hüseyin; *verâseti hasebiyle Tur Alî'nin muhalefâtından kendisine ait ve racia hisse-i şer'îyesini vasîden şer' ile talep etmektedir. Vasî Mehmed, adı geçen bu verâseti mahkemede usûl gereği inkâr edince, Hüseyin'den iddiası istenmiş ve udûl müsliminden; Hamza bin Osman, El-hâcc Yusuf bin İvâz, Hasan bin İbrahim, Himmet bin El-hâcc İsmail ve Sefer Bâlî bin Hudâverdi adlı kişiler şehâdet ederek, Tur*

Alî'nin babası Hacı Nasuh'un iddia edildiği gibi Hüseyin'in babası Yusuf ile anne-baba bir (*li eb ve üm*) karındaşlar olduğu ve Hüseyin ile ölen Tur Alî'nin karındaş oğulları olduğunu şehâdet etmişlerdir. Mahkeme de, Hüseyin'in şahitlerinin verdiği beyana riâyet ederek talebi kabul etmiş, gereğince hüküm verip ketb etmiştir (*Bursa Şer'îye Sicilleri*, B-154, 25a).

Vasîler, miras yoluyla kalan paraların işletilmesi veya emlak gelirlerinin toplanması ve korunması hususunda bizzat görevli idiler. Miras kalan metâ para ise, vasîler tarafından muâmele ile işletilerek nemâ geliri elde edilir, ya da miras kalan metâ gayri menkul ise, bunların kira gelirleri toplanır ve sonrasında söz konusu hissedâr yetimlere ihtiyaçları kadar verilir veya harcanırdı. Birden fazla yetim için oluşturulan keselere ait muhasebe kayıtlarında her yetimin hissesi ayrı ayrı hesaplanmakta ve gösterilmekte idi (*Bursa Şer'îye Sicilleri*, A-136, 11a).

Vasîler, vesâyeti altında bulunan kimse için mal varlığının idarecisi olarak, her türlü hukukî muâmeleleri yapmaya salâhiyetlilerdi. Fakat onun gayri menkulünü ancak açık bir kâr veya zaruret halinde rehine koyabilir veya devir edebilirlerdi. Vasînin yetim malını yemesinin iki istisnası vardır; vasînin muhtaç olması ya da yetimin malını işletmesi mukabili bundan yaptığı hizmet kadar yararlanmasıdır (Dönmez, 1986). Bu doğrultuda bazı vasîlerin, yerine getirdikleri vazifelerinin karşılığında, cüzî bir ücret aldıkları görülmektedir. Merhûm Yakup Çelebi'nin yetimi olan Mehmed için oluşturulan kesenin muhasebe kayıtlarında, Mehmed Çelebi adlı vasînin *mevâcib-i vasî yevm nîm 180 akça* ifadesiyle günlük yarım akça olmak üzere senelik 180 akça ücret aldığı görülmektedir (*Bursa Şer'îye Sicilleri*, A-124, 6a).

Vasîler, vasiyeti altındaki şahıslar hukukî muâmele yapma ehliyetine eriştikleri zaman, onlara hesap vermeye mecbur idiler. Yetimler olgunluk çağına geldiklerinde, işletilen menkul veya gayri menkullerin hisseleri vasîleri tarafından kendilerine devredilir ve bu durum muhasebe kayıtlarında gösterilir idi. Rüşt olan çocuklar büyük anlamında; *el-kebîr(e)*, rüşt olmayanlar ise küçük anlamında; *es-sagîr(e)* ifadesiyle tanımlanmakta ve kayıtlarda kebîr olanların hisselerinin kendilerine teslim edildiği, sagîr olanların hisseleri ise vasîlerine teslim olduğu ifade edilmekte idi (*Bursa Şer'îye Sicilleri*, A-190, 157a).

Yetimlerin, cinsi olgunluk anlamındaki bülûğ olma yerine, fikri olgunluk anlamındaki rüşd olmalarına bakılarak mallarının kendilerine verilmesi son derece önemli idi. Örneğin, Bursa'da Ebû Şahme mahallesinde sakin iken vefât eden Murad bin Abdullah adlı kişinin bâliğ, âkıl ve rüşde erişmiş oğlu Nuh Çelebi, küçük yaştaki kız kardeşleri olan Hanım, Rabia ve Fatma'nın vasî-i muhtârı olan, Dergâh-ı Âlî bevâblarından Ramazan Bey ibn-i Nurullah huzurunda mahkemede ikrâr ve itirafta bulunmaktadır. Bu ikrârda Nuh Çelebi; *babası El-hâcc Murad'ın vefât ettiği zamanda altının*

200 akçaya ve guruşun 140 akçaya râyic olduğunu beyan ederek, babasının zimemnâsında olan paraların cem' ve tahsîl edildiğini ve kendisine ait ve râcia olan hisse-i mevrûsesini, altın 200 ve guruş 140 olmak üzere vasî-i merkum yedinden bi't-tamâm ve'l-kemâl aldığını ve kabz ettiğini, vasînin zimmetinde bir akça ve bir habbe hakkı kalmadığını belirtmektedir. Ayrıca Nuh Çelebi; bundan böyle kendisinden bizzât ve bi'l-vâsita husus-ı mezkure müteallik da'vâ sâdire olursa inde's-şer' mesmû' ve makbûl olmaya demiştir. Mahkeme ise; Nuh Çelebi'nin ikrâr-ı meşrûhunu dahî bi'l-muvâcehe tasdik ve kabul edip kayıt altına almıştır (Bursa Şer'îye Sicilleri, B-154, 15a). Görüldüğü üzere bâliğ, âkıl ve rüşde erişmiş olan bu yetim, babasının mirasından kendisine düşen parayı vasîsinin elinden almış ve bu durum mahkeme tarafından kayıt altına alınmıştır.

Vasîlerin yerine getirdikleri işlerin denetimi, kese için görevlendirilen nâzır veya şehrin kadısı tarafından yapılmakta idi. Örneğin, Bursa'nın Hacı İlyas mahallesinde merhûm Mehmed Çelebi bin Seyyid Ahmed el-Malatıyevî'nin evlatları için oluşturulan kesenin denetiminde, Hacı Sinan adlı bir nâzır görevlidir (Bursa Şer'îye Sicilleri, A-190, 157a). Ancak keselerin denetim işinde, asıl görevli olarak kadılar görülmektedir. Kadı, zaruret halinde vasîyi azle bile salâhiyetli kişidir (Schacht, 1986). Bu nedenle vasî olan kişiler, yetim çocuklara ait emânet edilen mirasa son derece titizlikle bakmaktalar ve yetimler için oluşturulan keseden yapılan her türlü harcamayı mahkemede kayıt altına almaktadırlar. Örneğin, Bursa'da Es-seyyid Nebî ibn Es-seyyid Veli adlı kişi, bir süre önce vefât eden Derviş Bey'in çocuklarına vasîlik etmektedir. Bu çocuklardan en küçüğü olan Mehmed adlı yetim de babası gibi vefat edince, çocuğun techîz ve tekfîn masrafı ortaya çıkmıştır. Ölen çocuğun vâlidesi olan Peymâne binti Abdullah adlı kadın, masrafları karşılamak için gerekli olan paranın vasîsinden alınması için Es-seyyid Mehmed adlı bir kişiyi vekîl olarak seçmiştir. Bu vekîl ise, mahkemede vasî huzurunda; techîz ve tekfîn ve sâir masraflar için, vasînin elinden ölen yetimin mâl-ı mevrûsundan 600 akça alıp kabz ettiğini ikrâr etmiştir (Bursa Şer'îye Sicilleri, B-154, 5a).

Yetim Keselerine Ait Muhasebe Kayıtları ve Keselerin İşletimi

Vasîler, sorumluluğunu üstelendiği yetim kesesine sağlanan gelirleri ve bu gelirlerin harcandığı kalemleri bir muhasebe defteri içerisine kaydederdiler. Bu kayıtların belirli aralıklarla kontrolü, kadı tarafından gerçekleştirilirdi. Muhasebelerin kadı tarafından kontrolü; ölüm, rüşd olma ve miras gibi konular üzerinde genelde ihtiyaç halinde veya kadılık makamının istemesi sonucunda gerçekleşmekte olduğundan, kayıtların düzenli bir denetimi yoktur. Muhasebelerin beş aylık, altı aylık, senelik, üç veya dört

yıllık olarak çeşitli dilimlerde tutulabilmeleri söz konusudur (*Bursa Şer'îye Sicilleri*, A-190, 157a-b; A-136, 11a; A-140, 54b). Örneğin, merhûm Mehmed Çelebi bin Seyyid Ahmed el-Malatyevî'nin evlatları için oluşturulan kesenin en son muhasebesi kadı defterine kaydedildikten bir yıl üç ay sonra, hissedâr yetimlerden olan Abdülcelîl vefat etmiş ve vasî tarafından bir yıl üç aylık (hicrî rebiyü'l-evvel 949-cemaziye'l-evvel 950 / miladî 15 haziran 1542 - 31 ağustos 1543) muhasebe hazırlanıp kadıya tekrar sunulmuştur. Bu kayıt içerisinde, ölen Abdülcelîl'in malına ait *resm-i kısmetin* verildiği, techîz ve tekfîn masraflarının karşılandığı, annesinin ve kardeşlerinin hisselerinin pay edildiği, küçük olan kardeşlerin 6.776 akçalık hisselerinin vasîlerine verildiği belirtilmiştir (*Bursa Şer'îye Sicilleri*, A-190, 157b).

Yetim keselerine ait muhasebe kayıtlarının kadıya sunulmuş olan suretlerinin başlangıç kısmında genellikle; ölen babanın adı, yetim evladı veya evlatlarının adı, oturlan şehir ve mahallenin adı, vasînin adı, varsa nâzırın adı ve muhasebenin içine aldığı yıllar şu cümlelerle gösterilmekte idi:

Muhâsebe-i mahsûlât ve ihrâcât emlâk-i evlâdî'l-merhûm -ölen şahsın adı- der mahrûse-i -şehir adı- der mahalle-i -ölenin oturduğu mahallenin adı- der uhde-i -vasînin adı- el-vasî li's-sıgar ber müceb-i defter-i müfredât-ı hod be -kese nâzırının adı- el-nâzır ve ma'rifet-i cemâat-i mahalle-i mezbûre an gurre-i -ay ve yıl-

Kayıtlarda, yetimlere ait keselerin Bursa'da hangi mahallelerde oluşturulduğu tam olarak gösterilmemektedir. Ancak incelediğimiz belgelerde bazı keselerin, Bursa'nın Hacı İlyas, Kapluca, Şhreküsdî, Hacılar, Mecnun Dede mahallelerinde ve Dürdane köyünde kurulduğunu görmekteyiz.

Kesenin tanıtımına yönelik başlangıç cümlelerinden sonra, muhasebeye konu olan sermaye miktarı, gelirler, giderler ve giderlerden sonra kalan miktar, genellikle şu başlıklar halinde kaydedilirdi:

Asl-ı mâl mea erbâh ve gayrihi fî sene

An ras-ı mâl

An Mahsûl

Anı'l- erbâh

An mahsûlat-ı emlâki 'l-mezbûre fî sene

Vuzıa min zâlik

El bâkî ba'de 'l-harc ve 'l-mevâcib

Muhasebe kaydı içerisinde kesenin bir önceki muhasebe kaydına göre sermayesi *râs-ı mâl* ifadesiyle gösterilmektedir. *Râs-ı mâle* eklenen gelirler sonrası son sermaye miktarı ise, *asl-ı mâl* ifadesiyle gösterilmektedir. İncelediğimiz kayıtlarda en çok sermayeye sahip olan yetim kesesinin, *merhûm Hoca Hüseyin'in oğlu Mustafa*'ya ait olduğu görülmektedir. Bu kesede, 1.064.634 akçalık büyük bir sermaye bulunmaktadır (*Bursa Şer'îye Sicilleri*, A-124, 10b).

Kesede bulunan sermaye miktarı, elde edilen gelire göre giderin azlığı veya fazlalığı, ya da verilen borç paraların geri alınması veya alınmaması gibi faktörlerden artış veya azalış gösterebilmektedir. Örneğin, *merhûm Seyyid Mustafa Çelebi'nin evlâdları için oluşturulan kesedeki yetim Abdülkerim'in hissesine bakıldığında*, cemaziye'l-evvel 988- rebiyü'l-âhır 991 tarihleri arasında (miladî 1580-1583) asl-ı mâl 364.390 akça, cemaziye'l-evvel 994- rebiyü'l-âhır 995 tarihleri arasında (miladî 1586-1587) asl-ı mâl 361.300 akça ve cemaziye'l-evvel 995- rebiyü'l-âhır 996 tarihleri arasında (miladî 1587-1588) ise, asl-ı mâl 362.690 akça şeklinde; artış, azalış ve tekrar artış göstermektedir. Ancak aynı kese içerisinde, Abdülkerim'in kardeşine ait hisselerin ilgili tarihlerde asl-ı mâli; 250.286 akça, 257.004 akça ve 262.370 akça şeklinde düzenli artış göstermiştir (*Bursa Şer'îye Sicilleri*, A-124, 39a; A-136, 31a; A-140, 71a).

Yetimlere ait keselerde bulunan sermayenin paralardan oluşan menkul kısmı, vasîleri tarafından muâmele-i şer'îye ile işletilirdi. Bu paralar belirli bir süreliğine başkalarına borç olarak verilmekte, daha sonra ise verilen borç miktarı ribhiyle birlikte geri alınmakta idi. Kesede bulunan paraların işletilmek üzere borç verilenleri kayıtlarda, *mamul* başlığı altında, işletilmeyenleri ise *gayri mamul* başlığı altında gösterilirdi. Bu bağlamda kesede bulunan tüm paraların borç olarak verilmesi söz konusu olmayabiliyordu. Verilen borç paranın dışında kalan ve kesede bekletilen paralar için, *der kese* ifadesi kullanılmakta idi (*Bursa Şer'îye Sicilleri*, A-136, 31a; A-140, 43b). İşletilen paralardan elde edilen gelir ise, muhasebe kayıtlarında *anı'l-erbâh* ifadesi altında gösterilmekte idi. Keselerin bu faaliyetleri, Osmanlı'da görülen para vakıfları ile benzer özellikler taşımaktadır.

Keseden verilen borçlar için uygulanan muâmele oranı şer'î kurallara bağlı olarak genellikle % 10 ilâ % 15 arasında değişmektedir. Örneğin, *merhûm Seyyid Mustafa'nın yetimi olan Halim'e kalan paraların 79.160 akçalık kısmı borç verilerek işletilmiş ve bir sene sonra karşılığında 7.916 akça ribh elde edilmiştir*. Bu örnekte borç verilen paranın senelik % 10 ile muâmele edildiği görülmektedir (*Bursa Şer'îye Sicilleri*, A-140, 71a). Ancak paraların işletimi ile ilgili olarak belirttiğimiz muâmele oranlarının, yetim malı olması nedeniyle zaman zaman üzerine çıkıldığı da gözlenebilmektedir.

Yetimlere ait paranın başkalarına borç verilerek işletildiği keselerin kadınlara sunulmuş muhasebe kayıtlarında, borç verilen kişiler ve aldıkları meblağlar genellikle belirtilmemekte, sadece *der zimennâs* başlığı altında verilen borç para miktarı kaydedilmektedir (*Bursa Şer'îye Sicilleri*, A-136, 11a). Bazı kayıtlarda ise, ayrıntılı bilgiler nadiren görülmektedir. Örneğin merhûm Mehmed Çelebi bin Seyyid Ahmed el-Malatyevi'nin evlatları için oluşturulan kesenin muhasebe kayıtlarında, borç verilen kişilerin adları, oturdukları mahalleler, aldıkları borç miktarı ve borca kefil olan kişiler kayıtlıdır. Defterin alt kısmındaki yıpranma nedeniyle tam olarak belirtmesek de, borç verilen kişilerin sayısının 30'un üzerinde olduğunu söyleyebiliriz. Borç alan şahıslar içerisinde; kadınlar, erkekler ve esnaf kişileri bulunmaktadır (*Bursa Şer'îye Sicilleri*, A-190, 158a-b).

Vasîlerin yetim keselerinden verdikleri borç paraları geri toplamada, paranın değerindeki değişimler nedeniyle sıkça sorunlar yaşadıkları da görülmekte idi. Bu durumla ilgili elimizde çok sayıda vesika bulunmaktadır. Bunlardan bazılarını örneklerle göstermeye çalışalım. Örneğin; Bursa'da Tekye mahallesinde sakin iken vefât eden Es-seyyid Mustafa'nın Abdullah, Ebû Bekir ve Fatma adlı yetimlerine kibel-i şer'den vasî olan, Es-seyyid Abdülkerim Çelebi ibn-i Es-seyyid Mustafa, Alî bin Hayreddin adlı kişiyi mahkemede dava etmiştir. Vasî Abdülkerim, Alî adlı şahsa yetimlerin malından eski akça zamanında muâmele usulüyle 50.000 akça vermiş, ancak Alî hala zikr olunan 50.000 akçanın, 36.000 akçasını teslim edip 14.000 akçasını ödememiştir. Vasî bu durumu mahkemeye aktararak geri kalan parayı Alî'den talep etmektedir. Alî'ye bu durum mahkemede sorulduğunda cevap olarak, yetimlerin malından vasî eliyle, altın 200 akçaya râyic iken 50.000 akça karz (borç) aldığını, lâkin yeni akça ile bir altının 120 akçaya râyic olduğunu belirtmektedir. Alî, bu durumda 1.000 eski akçanın kıymetinin şimdi 600 yeni akça olduğu ve bu hesap üzere 50.000 akçanın kıymetinin 30.000 yeni akça olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca Alî, borç aldığı paranın yetim malı olması nedeniyle, 6.000 akça da ziyâde vererek, toplam 36.000 akçayı vasîye teslim ettiğini söylemektedir. Alî'nin bu ifadeleri doğrultusunda, altın 200 akçaya râyic iken verilen 50.000 akçanın, yeni akça ile 30.000 akça olduğunu, yetimlerin malının ise 14.000 akça kesr ettiğini tasdik etmektedir (*Bursa Şer'îye Sicilleri*, B-154, 5a). Aslında vasî bu durumun farkındadır, fakat verilen borç paranın değerindeki değişim ile ilgili bir sorunun ileride çıkmasını engellemek için, mahkeme önünde borçlu olan kişinin ifadeleriyle bu durumu tasdik ettirmekte ve kadından eline bir belge almaktadır. Bu örnek içerisinde belirtilenlere göre, yeni değer ile 30.000 akça borç alan Alî'nin, yetim malı olması nedeniyle 6.000 akça da ziyâde verdiğini söylemesi, yetîme ait olan paranın vasî tarafından muâmele edilme oranını da göstermektedir. Buna göre verilen borç para % 20'lik bir oranla muâmele edilmiştir.

Bir başka örnekte, Bursa'da İsâ Bey mahallesinde sakin iken vefât eden Derviş Bey'in Mehmed adlı küçük oğluna kibel-i şer'den vasî olan Es-seyyid Nebi ibn-i Es-seyyid Veli'nin, Alî bin Ebûbekir adlı kişiyi mahkemede da'vâ ettiği görülmektedir. Vasî, adı geçen yetîmin malından Alî'ye muâmele ile 3.670 akça verdiğini ve bunu talep ettiğini söyleyince, Alî cevabında bu yetîmin malından vasîsi eliyle muâmele ile 3.670 akçayı aldığını, lâkin altın 220 akçaya sarf olunurken züyûf akça zamanında aldığını, yeni akça ile altının 120'ye râyic olduğunu belirtmektedir. Bunun durumun sonucunda, zikr olunan 3.670 akçanın kabilinden olan kıymetinin 2.170 yeni akça olduğu ve yetîmin malından 1.500 akça kesr olduğu mahkeme tarafından kabul edilmiştir (*Bursa Şer'îye Sicilleri*, B-154, 6b).

Paranın değerindeki bu değişimler, yetîm mirasının satılması sonucu vasî ile satın alan arasında da problemler çıkarabilmekte idi. Örneğin, Bursa sakinlerinden Mehmed bin Abdüllatif adlı yetîme kibel-i şer'den vasî nasb olunan Hüseyin bin Receb adlı kişinin mahkemede, Mizan oğlu mahallesinde sakin olan Mehmed bin Mustafa adlı kişiyi dava ettiği görülmektedir. Vasî, adı geçen yetîmin malından Mehmed'in zimmetinde karzdan 10.000 cedîd akça var olduğunu ve bunu talep ettiğini belirtince, Mehmed şu şekilde cevap vermiştir: "*Vasî Hüseyin, adı geçen yetîmin mâ-beynimizde ma'lûm abd-ı memlûki (köleyi) 10.000 akçaya bana bey' eylemiştir. Gulâm-ı mezbûr bahâsından 10.000 akça deynim vardır. Lâkin eski akça zamanında olmağın adı geçen meblağın semenini (bedelini) cedîd akça ile ne mikdar ise eda idesin deyu karz etti*". Mehmed, bu iddiasında udûl müslimînden; Ramazan bin Mehmed ve Ahmed bin Abdullah nâm kimesnelerin şehâdetini delîl göstermiş, onlar da şahit olarak Mehmed'in bunu Hüseyin'e söylediğini belirtmişler ve bu durum mahkemede kabul edilerek gereği kayd olunmuştur (*Bursa Şer'îye Sicilleri*, B-154, 13a).

Yetîm keselerinin sermayesi içinde, miras yoluyla kendilerine kalmış gayri menkullerin bedeli veya kira gelirlerinin de önemi bulunmakta idi. İncelediğimiz belgelerde geçen; *icâre-i bahçe*, *icâre-i şem'hâne*, *icâre-i hânehâ*, *icâre-i dekâkîn* ve *icâre-i odaha* gibi ifadeler, yetîmlere ait değişik gayri menkullerin kira gelirlerini göstermektedir. Ayrıca *mahsûl-ı çift*, *baha-i kovan*, *baha-i gendüm*, *baha-i esb*, *baha-i öküz*, *baha-i bahçe*, *baha-i şem'hâne*, *baha-i hinta*, *baha-i burçak*, *baha-i bağ* ve *baha-i şaîr* gibi ifadeler de, bu gayri menkullerin kıymetini veya o gayri menkullerden elde edilen geliri göstermektedir.

Kesede toplanan gelirlerin aktarıldığı birçok gider kalemi, muhasebe kayıtlarında yer alan diğer bilgilerdir. Gider kalemlerinden bir tanesi, hissedâr yetîmlerin günlük geçimlik ihtiyaçlarıdır. Bu geçimlik para *nafaka-i eytâm* ifadesi ile anılmaktadır ve miktarı değişiklik gösterebilmektedir. Örneğin, merhûm Geyveli'nin çocukları için günlük nafaka 10 akça tahsis edilmişken, Ahmed Çelebi'nin çocuğu için günlük nafaka, 5 akça tahsis

edilmiştir (*Bursa Şer'îye Sicilleri*, A-136, 11a, 19b). Bu harcamalar içerisinde yetimlere elbise alındığı da görülmektedir (*Bursa Şer'îye Sicilleri*, A-190, 168a).

Diğer bir harcama gurubu, *muhtelif harçlar*, *harc-ı ihzâriye*, *harc-ı hüccet ve sicill*, *resm-i kısmet*, *harc-ı muhasebe*, *harc-ı müteferrika* ve *harc-ı lâzime* gibi ifâdelerle anılmaktadır (*Bursa Şer'îye Sicilleri*, A-140, 80a). Bu ifâdeler kadılık makamında görülen işler ve sonrasında alınan resmî evrâk ile ilgili harçları göstermektedir. Kesenin harcama yaptığı en önemli alanlardan bir tanesi, yetimlere kalmış olan dükkân, çiftlik ve ev gibi gayri menkullere yönelik olan vergilerin ödenmesidir. Bu vergiler kayıtlarda; *harc-ı ordu*, *berây-ı şem'hâne*, *harc-ı avâriz-ı hâne*, *resm-i çiftlik* ve *tapu-yı çiftlik* şeklindeki ifadelerle geçmektedir. Bunların dışında; *mukataa-i zemîn-i bahçe*, *mukataa-i zemîn-i çiftlik*, *mukataa-i dükkân*, *mukataa-i zemîn-i dükkân*, *mukataa-i çayır*, *mukataa-i zemîn-i çayır*, *mukataa-i hâne* gibi ifadelerden de, gayri menkuller veya üzerinde buldukları zemin için toplanan vergilerin ödendiği anlaşılmaktadır. Gayri menkullerin tamiri de, ayrı bir harcama kalemidir. Bunlar kayıtlarda; *meremmet-i dükkân*, *meremmet-i oda*, *meremmet-i hâne* ve *meremmet-i râh-ı âb* şeklinde geçmektedir. Bunların dışında, yetimlere gelir getiren gayri menkullerde çalışın; odacı, bekçi, zebilkeş gibi görevlilerin ücretleri de, keselerden verilmektedir. Bu harcamalar; *be cihet-i odabaşı*, *be cihet-i bekçi*, *be cihet-i zebilkeşân* gibi ifadelerle gösterilmektedir (*Bursa Şer'îye Sicilleri*, A-190, 157a; A-124, 26a).

Yukarıdaki açıklamalardan sonra, kadılara sunulan muhasebe kayıtları içerisinde bulunan bilgileri, iki adet yetim kesesi ile örneklendirmeye çalışalım. Bunlardan bir tanesi, Bursa'da Geyveli adlı bir şahsın vefatı sonrasında yetim çocukları için oluşturulmuş bir keseye aittir. Bu kesenin muhasebe kaydı, 994 senesinin ramazan ayından, 995 senesinin safer ayına (miladî 1586-1587) kadar olan altı aylık işlemleri göstermektedir. Kese, Geyveli'nin; Mehmed, Fatma, Mümine ve Ümmî adlı yetimleri için oluşturulmuştur. Kesenin belirtilen senelerdeki sorumlusu, Hacı Abdurrahman adlı vasîdir. Altı aylık muhasebe kayıtları ve kassam defteri mücebince yetimlerin *râs-ı mâli* 100.256 akçadır. Evlâtlardan erkek olan Mehmed'in 40.100 akça, kızları Fatma, Mümine ve Ümmî'nin erkek kardeşlerine oranla yarısı kadar olmak üzere, her birinin 20.050'şer akça hissesi bulunmaktadır. 6 akça ise, *bâkî-i beyne'l-verese* olarak kalmıştır. Bu durumda erkek çocuk, kızlara oranla bir kat daha fazla hisse almıştır. Bu hisseler vasînin kontrolünde bir kesede toplanmıştır. Keseden yapılan harcamalara bakıldığında vasînin, adı geçen yetimler için *nafaka-i eytâm-ı mezbûrîn yevm 10 fi 6 şehr 1.800* ifadeleriyle, günlük 10 akça nafaka verdiği ve altı ayda toplam 1.800 akçanın bu kaleme aktarıldığı görülmektedir. Ayrıca yetimlerin ölen babaları olan Geyveli için, *harc-ı müteveffâ mea ihzariyye* ifadeleriyle, keseden 140

akça harcanmıştır. Bu ifadelere göre altı aylık toplam harcama, 1.940 akçadır. Kesenin sermayesinde bulunan 30.000 akçalık kısım, *der zimemnâs* ifadesiyle şahıslara borç olarak verilen paradır. Sermayenin 20.000 akçalık kısmı ise, *bahâ-i akarât* ifadesiyle gelir getiren gayri menkullerinin bedelinden oluşmaktadır. Geriye kalan 50.256 akçalık kısım ise, *der kese* ifadesiyle kesede bekleyen paradır (*Bursa Şer'îye Sicilleri*, A-136, 11a).

Aynı yetimlere ait kesenin, rebiyü'l-evvel 995-safer 996 tarihlerini (miladî 1588-1589) içine alan bir senelik muhasebe kaydına bakıldığında, Hacı Abdurrahman adlı vasînin görevini devam ettirdiği görülmektedir. Vakfın bu tarihte asl-ı mâlî 109.105 akça olurken, râs-ı mâlî 102.105'e yükselmiştir. Bu dönemde *ma'mûl* ifadesiyle 82.105 akça işletilmiş ve baha-i hâne 20.000 akça olarak kaydedilmiştir. Keseden yapılan toplam harcama, birtakım yeni giderler nedeniyle 7.071 akçaya yükselmiştir. Bu harcamalar; *nafaka-i eytâm fi yevm 10* ifadesiyle senelik 3600 akça, *baha-i hânehâ-i eytâm-ı mezbûr* ifadesiyle 2.400 akça, *be cihet-i harc-ı avârız-ı hânehâ* ifadesiyle 470 akça, *harc-ı râh-ı âb* ifadesiyle 160 akça, *harc-ı hüccet ve sicill ve ihzâriye* ifadesiyle 310 akçadır (*Bursa Şer'îye Sicilleri*, A-140, 80a).

Yetim keseleri muhasebe kaydına örnek olabilecek diğer bir belge de, 1542 tarihlidir. Vesikanın başında, Emlâk-i evlâdî'l-merhûm Mehmed Çelebi bin Seyyid Ahmed el-Malatyevî der mahalle-i Hacı İlyas der uhde-i Alî Çelebi el-vasî es-sığâr ifâdeleri geçmektedir. Merhûm Mehmed Çelebi'nin ölümü sonrası bıraktığı mülkler, yaşı küçük olan mirasçıları nedeniyle, Alî Çelebi adlı vasînin sorumluluğundadır. Oluşturulan bu yetim kesesinin sermayesi ve gelirleri içerisinde merhûm Mehmed Çelebi'ye ait, *icâre-i hânehâ*, *icâre-i dekâkin*, *icâre-i odahâ*, *mahsûl-ı çift*, *bahâ-i kovan* (27 adet), *bahâ-i gendüm* (buğday) ve *bahâ-i esb* (at) bulunmaktadır. Bu mirasın hissedârları ise, Abdülcelil es-sagîr, Alî Çelebi el-kebîr, Abdurrahman es-sagîr, Abdülkadir es-sagîr, Abdürrezzak es-sagîr, Aişe el-kebîr, Sakine el-kebîr, Rabia el-kebîr, Emine es-sagîr olmak üzere toplam 9 kişidir. 1547 senesinde, zikr olunan bu hissedârlardan kebîrlerin hisseleri kendilerine teslim olunup, sagîrlerin hisseleri vasîleri olan Alî Çelebi'nin sorumluluğuna devredilmiştir (*Bursa Şer'îye Sicilleri*, A-190, 157a-b, 158a).

Sonuç

Yetim keselerinin, Osmanlı Devleti toprakları içerisindeki birçok sahada uzun yıllar boyunca başarılı bir şekilde uygulandığı düşünülmektedir. Bu kurumların ortaya çıkış tarihi veya uygulandığı sahalara, kaynakların azlığı ya da araştırmacıların ilgisizliği gibi ihtimallerden dolayı şu an için tam olarak bilinmese de, sonlarının nasıl gerçekleştiği hakkında azca bilgiye sahibizdir. Osmanlı tarihinde Tanzimat dönemine gelindiğinde, arkasında vârisi bulunmayan veya rüşünü tamamlamamış küçük çocuklar bırakarak

vefât etmiş olan kimselerin tereke hesaplarının görülmesi ve yetimler için oluşturulan keselerin idaresi, yeni kurulan Terekât Müdürlüğüne verilmiştir. 1908 senesi bütçe kanununda ise Terekât Müdürlüğü, vakıf paraların bir elden idarelerini temin amacıyla oluşturulan Nukûd-u Mevkufe Kalemi ile birleştirilerek, Evkaf Nezâreti'ne bağlı Terekât ve Nukûd-u Mevkufe Kalemi adıyla bir birim olarak varlığını devam ettirmiştir. Bu paraların değişik dönemlerde bu tarzdaki çeşitli kurum adlarıyla varlığını devam ettirmesi, son olarak bu paraların Evkaf Bankasının sermayesini teşkil etmesi ile noktalanmıştır (Öztürk, 1995).

Yetimlere ait keselerin dışında, 20. yüzyılın başlarında devletin kimsesiz çocuklarla ilgili ayrı bir kurum daha organize ettiği görülmektedir. Bu konu ile ilgili ilk büyük çapta girişim, II. Abdülhamid döneminde kurulan Dârü'l-hayr-ı Âlî'dir. 1903 yılında açılan bu kurum 1909'a kadar varlığını sürdürmüştür (Okay, 1999b). Ayrıca, II. Meşrutiyet Döneminde savaşı yetimlerinin barındırılması için, iki ana kurum daha oluşturulmuştur. İlki devlet dışı sivil bir kurum olan Himaye-i Etfâl Cemiyeti, diğeri ise devletin organize ettiği ve ülkenin her tarafına yayılan Darü'l-eytâmlardır. Himaye-i Etfâl Cemiyeti 6 Mart 1917'de kurulmuştur ve kurucularının tamamı Mason'dur. Bu kurum 1923 yılında kapanmıştır. Darü'l-eytâmlar ise, resmi olarak 2 Nisan 1917'de Maarif Nezaretine bağlı olarak kurulmuştur. Bu kurumların açılmasında etken olan unsur, dönem içerisinde yaşanan Balkan ve Birinci Dünya Savaşlarıdır. Bu kurumlar da, Cumhuriyet döneminde kapanmıştır (Okay, 1999a).

Bursa Kadısına Sunulan Örnek Bir Muhasebe Kaydı:

Muhâsebe-i mahsûlât ve ihrâcât emvâl-i Mustafa bin el-merhûm Hacı Tursun der Burûsa el-mahrûse der tahvîl İbrahim el-vasî an kâbel-i şer' ber müceb-i defter-i hod. Fî gur-re-i şevvali'l-mükerreme sene 994 ilâ gayet-i Ramazanı'l-mübâreke sene 995.

An râs-ı mâl ber müceb-i defter-i kassam 28.148

Baha-i hisse-i hâne 13.500

Ma'mûl der dest vasî-i mezbûr 14.648

Anı'l- erbâh 4.392

Vuzîa min zâlik 3.810

Berây-ı nafaka-i Mustafa yevm 2 fi selase seneviyye 2.160

Berây-ı harc-ı sicill mea harc-ı lâzime berây-ı Mustafa-i mezbûr 1.440

Berây-ı harc-ı seneviyye mea ihzariyye 210

Bursa Kadısına Sunulan Örnek Muhasebenin Osmanlıca Kaydı

Handwritten Ottoman accounting record from Bursa Kadısı. The document is written in Ottoman Turkish and contains several entries with numerical values and descriptions. The text is written in a cursive style and is organized into sections with horizontal lines. The entries include dates, names, and amounts, likely representing a ledger or account book.

Entry Description	Amount
Handwritten entry (top)	28128
Handwritten entry (middle)	12828
Handwritten entry (bottom)	15230

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

BURSA ŞER'İYE SİCİLLERİ, Ankara Milli Kütüphâne, Yazmalar Bölümü.

A-83.

A-124.

A-136.

A-140.

A-190.

B-154.

Tetkik Eserler

Dönmez, İ. K. (1986). Yetim. *İslâm Ansiklopedisi*, 13, 401-402.

Kepecioğlu, K. *Bursa Kütüğü*. Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Genel No: 4519, 4520, I-II.

Okay, C. (1999a). “Meşrutiyet Döneminde Savaş ve Çocuk”. *Osmanlı*, 5, 489-495.

Okay, C. (1999b). “Osmanlı Devleti’nde Kimsesiz Çocukları Barındırmak İçin Kurulan Bir Kurum: Himaye-i Etfâl Cemiyeti (1917-1923)”. *Osmanlı*, 5, 496-503.

Özdeğer, H. (1988). *1463-1640 Bursa Şehri Tereke Defterleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Öztürk, N. (1995). *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Schacht, J. (1986). Vasiyyet. *İslâm Ansiklopedisi*, 13, 230-232.

Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapukulu Ocakları II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.